

Бојан Ј. Ђорлука¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

УДК 316.4:299.5
DOI: 10.7251/RAD1920076Ѓ
Оригинални научни рад

КОНТРОВЕРЗЕ О СЕКУЛАРИЗАЦИЈИ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Секуларизација је друштвени процес утемељен на погледу да треба потпуно одвојити свето и свјетовно, а укључује се и екстремно становиште да је религија непотребна. Секуларизацијом је потребно усмјерити друштво у правцу потпуног одвајања светог и свјетовног, цркве и државе, а у крајњем случају у смјеру ослобађања, тј. превазилажења религијског мишљења, праксе и религијских установа. Овим секуларизација добија карактер опште друштвене промјене, у којој примарно мјесто добијају рационални и утилитарни фактори у организацији друштва и дјеловању појединаца. Секуларизација је друштвена промјена и није везана само за феномен религије. Она је нарочито актуелизована у савременом друштву, па се често покушава приказати као вид његове модернизације и то у смислу замјене традиционалног друштва са наглашеним елементима светог модерним друштвом у коме преовладавају елементи свјетовног. Циљ овог рада јесте да се укаже на проблеме процеса секуларизације у савременом друштву, узроке секуларизације, на оспоравање процеса секуларизације, као и на повратак светог, тј. десекуларизацију.

Кључне ријечи: секуларизација, десекуларизација, савремено друштво, религија, држава

¹ bojancorluka@yahoo.com

УВОД

Термин секуларизација први пут се јавља 1646. године у Вестфалским мировним преговорима². Схватао се у смислу конфискације манастирске земље у својству контрибуције³ побједнику, односно отуђења црквене имовине, прије свега земље у корист државе или приватног лица. Од 1803. године појам секуларизација има два значења: насилно и незаконито присвајање црквених права и имовине; и политичко ослобађање од црквеног туторства и контроле. У XIX вијеку појам све више губи своју правно-политичку конотацију, а добија културолошку, па се секуларизација одређује као ослобађање културе и школства од утицаја религије и цркве.

Шездесетих година прошлог вијека социологија религије је сва у знаку овог епохалног процеса, па су бројна теоријска и емпиријска истраживања процеса секуларизације. Задатак социологије религије између осталог је да истражује процес секуларизације у различитим временима и мјестима (Beckford, 2003). Такође, и Дејвид Мартин (David Martin) закључује да се појава социологије као науке на неки начин поклапа са развојем секуларизације тако да је разумљиво то што је ова наука дала централно мјесто овом процесу па је овај проблем поставила у оквиру идеологије, који једним дијелом произилазе и из филозофије историје (Martin, 2005). Теорије секуларизације иду напред догађањима у којима етаблиране религије све више губе свој утицај и моћ у друштву. Ситуација остаје таква до средине 70-их година када долази до кризе свјетовности и извјесног заокрета према ревитализацији религије. Таква ситуација допринијела је подјелама у социологији религије када је ријеч о теоријском концепту секуларизације. Једна група теоретичара истиче доминантан тренд религијских промјена у савременом друштву као процеса опадања друштвеног значаја и утицаја религије и тај процес означава као процес секуларизације. Друга група теоретичара је сматрала да се ради о научној фикцији, миту и идеолошком појму. Ова полемика секулариста и антисекулариста која је актуелна још од 60-их година прошлог вијека, присутна је и данас, иако у мањој мјери.

² Вестфалски мир представља серију споразума којима је завршен тридесетогодишњи рат, а потписан је између цара Фердинанда III, њемачких кнежева, представника Холандије, Француске и Шведске. Многи историчари овај мир сматрају почетком модерне ере. Вестфалски мир означио је зачетак модерних националних држава и њиме је први пут признат суверенитет сваке државе.

³ Контрибуција – заједнички принос, порез, ратни намет који се узима у окупираном дијелу непријатељске државе.

Етимолошки посматрано, данашњи термин секуларизација води поријекло из новолатинског (*saecularis* – свјетовни, народни) и представља појам под којим се подразумијева слабљење утицаја религије у савременом друштву, односно процес у којем религијско мишљење, понашање и пракса губе друштвено значење (Аврамовић, Кулјић, 2009, стр. 58). Такође, секуларизација се може одредити као процес еманципације друштва у односу на црквено туторство и ограничење утицаја који је имала религија на друштвеном, политичком и цивилизацијском плану. Према мишљењу неких аутора, секуларизација се може дефинисати као процес у којем вјерске институције губе свој друштвени значај, или као процес у коме се области друштва и културе ослобађају доминације вјерских институција и симбола. Према мишљењу британског социолога религије Брајана Вилсона [Bryan Wilson], секуларизација се може дефинисати као процес у коме вјерске институције, пракса и религијска свијест губе свој друштвени значај (Wilson, 1966, стр. 14).

Потребно је разликовати појам секуларизација од појмова секуларност и секуларизам. Секуларност означава завршетак процеса секуларизације у којем човјек заузима одређени став према религији и свјетовним наукама, а тај став не мора бити негативан. Секуларизам је већ идеологија, затворена визија свијета која искључује вјеру у Бога.

ПРОБЛЕМАТИЧНОСТ ПРОЦЕСА СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Појединац под утицајем процеса секуларизације бјежи од политичког и религијског колективизма и тоталитаризма и уточиште тражи у индивидуализму. То је за појединца имало двије посљедице: презентизам⁴ и успон нецрквене религије, односно кризу црквене религије. У овом случају, готово је са колективизмом и он се може вратити само у лику постојећег фундаментализма⁵ и насилничког религијског фанатизма. Фундаментализам је у великој мјери зло, иако фундаменталисти тврде да су против зла. Заједничка им је мржња и непријатељство према другачијим схватањима, организацијама и дјеловањима, тј. према свим

⁴ Презентизам – усмјереност на садашњи тренутак.

⁵ Фундаментализам је реакција традиционалних институционализованих религија на секуларизацију и изазове свјетске културе. Покушава сачувати и проширити утицај религије на сфере које су у великој мјери подвргнуте нестанку. Настоји се сачувати сама вјера у свето и натприродно као битна карактеристика религије. Савремени фундаментализам је превасходно једна „религиополитика“ која захтијева да држава уведе религијске норме и вриједности. Идеал је теократија, а циљ изградња религиозне државе.

вриједностима других, чак и према самом животу других, сигурности и миру.

Политичко покретање процеса секуларизације са циљем слабљења религије имало је ефекат „бумеранга“. Многи садржаји политике и политичког дјеловања добијају карактер вјере, па умјесто свете религије имамо „свету политичност“, која се испољава у томе што многе ствари добијају карактер религиозности. Држава преузима многе улоге цркве, многе идеологије – фашистичка или неофашистичка, фундаменталистичка и терористичка – попримају карактер религијског. У разним областима друштвеног живота многи идоли се обожавају до нивоа божанства, свети човјек постаје богаташ, а не више свештеник. У први план долазе банке и средишта предузетничке моћи, па политичари без везе са њима не могу остварити своју моћ. Религијска светилишта се у великој мјери комерцијализују, рађа се религија новца, богатства, трговине, а владарима и политичарима се посвећују велељепни објекти, називи улица. Религијске и политичке везе међу људима надмашује нова култура медија, која прави глобалне везе међу људима и ствара „нову религију забављача“. У складу с овим, масовни медији замјењују цркву и производе „богове“ у наглашеној збрци данашњице.

Процес секуларизације иде својим током и како је рушио светост религије, тако руши и „свету политичност“. Велика динамичност савременог друштва и постмодернистичка хаотичност свему дају карактер пролазности. Вијести које добијамо путем масовних медија често су противрјечне, али то није случај само са масовним медијима, јер и из научних институција добијамо противрјечне информације о појединим питањима. У овом контексту религијске поруке добијене преко медија губе вриједност.

Држава се сада нашла између слободе грађана и бескомпромисних сила тржишта. И држава сада ради исто оно што је приговарала религији, постаје и сама опијум за масе у виду ширења вјере у национализам, а њени политичари-свештеници извршавају ове налоге. Они претварају нацију у вјеру, чиме нација губи историјско-ослободилачки смисао. Умјесто да се развија логика идеје нације у смислу развоја грађанског друштва и тако игра улогу фактора ослобађања човјека од детерминизма рођења (етничког, религијског и сл.), она добија форму национализма, што значи затварање према другом и другачијем. То затварање производи негативне посљедице за оне који се „затварају“ због монопола, присиле и неправде унутар затворених заједница, али и негативне посљедице за друге заједнице у њиховом ближем и даљем окружењу.

И за одређени број теолога и то оних на високим љествицама црквене хијерархије моћ политике постаје привлачна. Дobar примјер за то су

искључиво политички говори црквених великодостојника на простори-ма бивше Југославије. Феномен политичности цркве данас добија нове димензије и то на штету цркве. Некада је политика у цркви имала незамјенив ослонац, данас политика има много значајније ослонце (економија, техника и технологија, медији, глобални утицаји и међународне везе итд.). Црква је раније била важан ослонац политике, јер је била много више укључена у друштво, како на колективном, институционалном, тако и на индивидуалном нивоу. Међутим, политика данас вјешто користи цркву само у појединим фазама и одбацује је када јој више није потребна, а црква осјећа сталну потребу за везом са политиком и прихвата сарадњу кад год јој то политика понуди. Политика и политичност увијек производе одређени вид „светости“, односно одређену свјетовност приказују као светост. Тако долазимо у ситуацију да сви у политици виде основну „моћ избављења“. Али, без обзира на све несугласице, истина је отприлике у томе да су црква и политика нераздвојне.

Појединци су свјесни политичке демагогије пуне празних обећања и неиспуњених жеља грађана, и та земаљска „божанства“, ауторитети идеологије непогрешивости установа и њихове моћи, губе ореол светости. Оно што је држава учинила религији, сада јој се враћа.

Теза о одвојености цркве и државе подразумејева да црква има духовну аутономију, канонско устројство духовне заједнице и своје вјернике, а држава има своје институционално-правно устројство и своје грађане као политичка заједница. Али човјеково искуство кроз историју упућује на то да црква и држава не могу бити одвојене. Оне морају имати своју аутономију, али то не значи њихову потпуну одвојеност. Однос цркве као духовне (вјерске) и државе као политичке (грађанске) заједнице, мора бити однос двије аутономне заједнице на бази квалитативног посредовања, а не негирања једне од стране друге. Јер, незамисливо је да вјерска заједница негира идентитет политичке заједнице, а такође је незамисливо да вјерска заједница нема никакву везу са етнокултурним и политичким идентитетом државне заједнице. Тиме би се доводила у питање човјекова слобода, а слобода је недјелива. Црква и држава треба да буду у функцији човјека и његове слободе, а та слобода се може остварити у цјелини духовне и политичке заједнице. Религија је друштвени феномен и има одређени значај не само за чланове заједнице који вјерују у религијске догме и припадају вјерским заједницама, него и за оне који нису вјерници и који нису вјерски организовани. Без обзира на прихваћену тезу о одвојености цркве од државе, црква се вишеструко везује за друштвено-политички поредак у коме дјелује, а ову тезу често користе и црква и држава ради успостављања монополске позиције у односу на своје вјернике, односно грађане. У цркви влада строга хије-

рархија са јасном подјелом на професионалце (свештенство, клер) и вјернике (лаике). Као и свака друга организација и црквена организација је склона бирократизацији и то како на унутрашњем плану, тако и у односу према споља, тј. у односу према друштву односно држави. Религијска нарација првенствено остаје примарно средство социјалне мобилизације која обухвата велики број присталица, и то оних који иначе не би били мобилизовани око социјалних и политичких питања како год другачије да су формулисана, односно да иза њих стоје политички или актери цивилног друштва (Abazović, 2009, str. 186).

УЗРОЦИ СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ

На слабљење улоге религије у савременом друштву утицали су: протестантска реформација, успостављање модерних националних држава, развој модерног капитализма и научна револуција.

О слабљењу утицаја хришћанске цркве говоре и статистички подаци. Данас у Великој Британији око 5% вјерујућих иде редовно у цркву док у САД, као земљи са највишим нивоом религиозности, у цркве долази једном недјељно око 40% (Gidens, 2007, str. 558–563). Овим показатељима можемо додати и сљедеће параметре: у Француској, проценат популације која редовно иде у цркву креће се око 13%, што је врло низак проценат. У Енглеској је свега 3% испитаника учествовало у вјерским обредима, иако се 60% испитаника изјаснило да припадају цркви. У Италији 20% испитаника врши вјерску обредну праксу, док је тај проценат у Португалији нешто већи и креће се око 30% (Jukić, 1997, str. 193). Као показатељи секуларизације савременог друштва издвајају се: пад броја и ниво ангажованости вјерника (у свим подручјима живота опада утицај вјере) и пад друштвеног утицаја вјерских организација што се огледа у паду њиховог ауторитета. Вјерујући човјек је све више критички расположен према моралном и политичком држању свештенства. Клерикализам је и даље присутан, што значи да се религијске заједнице мијешају у политички живот друштва.

Евидентна је чињеница да појам и процес секуларизације данас осваја свијет, а узроци секуларизације су: друштвена диференцијација, рационализација, урбанизација, индустријализација, индивидуализација и плурализам.

Друштвена диференцијација као узрок секуларизације подразумијева напуштање многих функција религијских установа и њихово преношење на свјетовне установе. Овај узрок је посљедица историјског развитка који обликује различита и бројна институционална подручја и умјесто религијског јединства данас имамо свјетовно дијелење функ-

ција. Друштвена диференцијација се повезује са феноменом подјеле рада и специјализације. Тако данас функције цркве и религије преузимају друге установе и заједнице, као што су нпр. школе, болнице, установе социјалне помоћи, културни центри и средства јавног информисања. Дакле, у оваквим условима црква има мање могућности укључивања у друштвене дјелатности и мање подсистеме. Из диференцијације као узрока секуларизације произилази: аутономизација религије, приватизација религије и плурализам религија.

Рационализација живота и друштва је још један од узрока секуларизације. Модерно друштво се уређује по моделу ефикасне и функционалне рационалности, а не моралне вриједности. Секуларизација укључује и могућност експанзије самовоље, но ни то не значи да је та самовоља само продукт секуларизације. Изразито религиозна друштва нису изузета нити су имуна од самовоље, те живјети у рационалним друштвима не значи жртвовати све самовољи и произвољности (Vrcan, 1986, str. 57). Већ сама технологија, као примјена научног ума, садржи нескривену и искључиву рационалност у себи. Разне машине у индустријским погонима и рачунари, такође су рационалне творевине. Рационализација, а тиме и секуларизација, обухвата следеће животне дјелатности у којима преовладава свјетовност: рад, трговина, право и државна управа, васпитање и наука. Морални живот је највише захваћен свјетовношћу. У већини случајева се оно што је морално замјењује оним што је рационално и техничко. Савремени друштвени поредак се више не темељи на извршавању моралних дужности, него на успјесима техничког развика. Друштво се све мање ослања на добре и поштене људе, а све више на стручњаке и електронске погоне. Рационалност је утилитарна, а моралне вриједности нису. У овом свијету потпуне рационализације и утилитаризације има мало мјеста за религијске мистерије, дубоко молитвено стање, духовну сабраност и мистичку осјећајност. А управо преко рационализације, секуларизација угрожава истинску религиозност данашњих људи.

Многа емпиријска истраживања показују да је град исходиште секуларизације, праћен процесима урбанизације и индустријализације. Вјерска равнодушност становника града расте сразмјерно његовој величини. Сматра се да и у самом граду има разлика, па се истиче да су средишта вјерски равнодушнија од предграђа, а индустријске четврти од неурбанизованих дијелова. Људи у граду који су укључени у процес индустријализације постају све равнодушнији према вјерским вриједностима, нарочито када су оне изражене у литургијском облику. Због тога се често говори како се црква позива само онда када се рађа или умире, а све рјеђе док се дјелатно живи. Под утицајем науке и технике, у гра-

довима се јављају нове идеје које с временом узрокују стварање другачијих навика и облика понашања који су супротни традицији и сеоским обичајима. Као језгро ширења свјетовног схватања свијета издвајају се: разне фабрике, технички уређаји, радничко мноштво, градске четврти, научне установе. И док су некада земљорадници у првом реду требали кишу, сунце, плодност и здравље, раднику је битан добро изабран материјал, тачност, умијеће у технолошком поступку, користан и добро уређен погон. Сељаци који долазе у град, често губе своју традиционалну вјеру у додиру са градском и индустријском околином.

Све већа индивидуализација људи у модерном друштву такође је један од узрока секуларизације. Ова појава се огледа у повећаној приватизацији људских одлука и у тражењу самоидентитета. Колективистичке идеје губе своју друштвену тежину у савременом друштву, што присиљава појединце да сами развијају сопствену самобитност. Однос појединца и друштва почео се обртати: као апсолутни циљеви постављају се појединци и њихова срећа, а не више колективитет. Превласт индивидуализације у друштву прелази у подручје религије гдје узрокује приватизацију вјере. То је управо разлог да у савременом друштву религија постаје предмет личног избора, а мање чињеница припадања религијском колективитету. Свето се повлачи у људску интимност и унутрашњост, постаје приватна ствар, а престаје бити јавна брига.

Плурализам је карактеристичан за савремено друштво. Амерички социолог Питер Бергер [Peter Berger] сматра да је плурализам био најуспјешније средство и водич секуларизације у свијету. Некада се на тржишту идеја налазила само једна црква, док се у нашем добу ситуација промијенила и данас имамо мноштво различитих религија, квазирелигиозних погледа на свијет и моћних идеологија (Berger, 1966). Оваква религијска ситуација подсјећа на ситуацију модерног тржишта. Данас се на тржишту идеја свашта нуди: источњачке медитације, вјежбе јоге, еротски тантризам, идеје New Age-а⁶, свјетовне помоћи као што су биоенергија и алтернативна медицина. Дакле, религијске заједнице од стања монопола прелазе на стање конкурентског тржишта. Стање плурализма доноси непогодности за вјернике: умножава релативизам истина и етичких начела у друштву, што озбиљно доводи у сумњу њихово увјерење и опстајање у религијском погледу на свијет. Негдје ће тај релативизам прећи у синкретизам⁷ угрозивши до темеља правовјерност

⁶ То је разнородни духовни покрет настао крајем XX вијека у западним земљама. Темељна особина овог покрета је самостално спровођење духовности уз одбацивање религијских догми.

⁷ Синкретизам – сваки покушај спајања различитих филозофских или вјерских

религије. Но, упркос овим тешкоћама, такав плурализам доприноси и стварању позитивних садржаја у смислу учвршћивања личне вјере, јер се од вјерника сада захтијева потпуно свјестан избор и слободни приста-нак на само једну понуђену религију. Плурализам није само изазов већ и школа стрпљења, понизности, екуменизма и дијалога. Под утицајем наведених узрока слаби заједница и локална средина, а јача фрагменти-зација и глобализација.

ОСПОРАВАЊЕ ПРОЦЕСА СЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ

Један од модела оспоравања секуларизације јесте онај који религију схвата као нужан, универзалан и неуклоњив састојак људског живота. Никакви квантитативни нити било какви други подаци не могу довести у питање религију, јер, према ријечима Лингера, „свако је религиозан таман толико колико сваки човјек говори неки језик“ (Kincler, 2002, str. 16). У најближој вези са овим моделом оспоравања секуларизације стоји модел довођења у питање секуларизационе парадигме схватањем на ан-трополошкој линији, човјека као „*homo religiosus*-а“, дакле као природ-но религиозног бића коме религиозност долази из његовог биолошког бића. Међутим, и родитељи на своје потомство преносе диспозицију за усвајање одређених вриједности, па није занемарљив ни утицај процеса социјализације на религиозност у савременом свијету. Дакле, не треба занемарити укупан друштвени простор у коме се појединац креће, али ни његове психолошке карактеристике, искуство које у животу стиче, а које утиче на његову религиозност.

Секуларизација се оспорава и на равни дефинисања појма рели-гије. У зависности од тога у ком се значењу појам религије употребљава у искуственим истраживањима религије, зависиће и закључак о процесу секуларизације. Сљедећи модел оспоравања концепта секуларизације иде преко његове идеолошке усмјерености и преко оних карактериза-ција које инсистирају на његовим фиктивним, митским значењима, при-видној релевантности или у најбољем случају у значењу једне велике историјске приче (Lukman, 1994).

Присутан је и модел оспоравања секуларизације преко огранича-вања дјелокурга искуствене евиденције само на тзв. конвенционалну религиозност која је стварно подложна том процесу, али не и тзв. не-

праваца. Синкретизам, као облик спајања различитих религијских форми, може се пратити још од античког доба. Данас је присутан првенствено захваљујући појави New Age-а, унутар кога је идеал новог доба и новог свијета заснован на синкретич-ким тенденцијама.

доктринарне религије која наводно уопште није захваћена процесом секуларизације. Одатле битна разлика коју секуларисти не праве, а треба је правити између религије и религијског, између конвенционалне, црквене религиозности и религиозности уопште (црквеност је само једна форма религиозности). Секуларизација је само привид, јер религиозност пребива у још јасно непрепознатљивим доменима, ван јавног и политичког, јер постоји обиље светог, само га ми не препознајемо.

Најочигледније доказе оспоравања секуларизације добијамо из искуствене евиденције. Почевши од 70-их година XX вијека до данас, све се видљивије показује ревитализација религије и то не само „повратком светог“ и различитим видовима тзв. постмодерне религиозности, већ и у њеним традиционалним институционализованим и чак конзервативним облицима. Религија поново осваја сопствено подручје религијског, али и јавног и друштвеног подручја, која је у прошлим вијековима полако губила наметањем свјетовног устројства друштва и свјетовног менталитета, поготово у сфери моралних вриједности.

ПОВРАТАК СВЕТОГ – ДЕСЕКУЛАРИЗАЦИЈА

Имајући у виду чињеницу да су теоретичари неизбјежне побједи свјетовности над религијом погријешили у својим научним предвиђањима, многи социолози су били подстакнути на то да почну заговарати и заступати теорију о десекуларизацији. Секуларизација није остала сасвим истовјетна својим почетним замислима, али ни религија није задржала свој чврсти и непромјенљиви идентитет из прошлости. Очито је да је криза модернитета и постмодернитета вратила религију на велика врата у друштво, иако није погрешно закључити како се и сама религија почела осјећати јачом и ефикаснијом прилагођавањем свјетовном свијету и његовим захтјевима.

Треба имати у виду да се овдје не ради о првом таласу открића светог, који се обично повезује са ширењем источњачких религија, нових покрета, окултизма, секти, терапеутских удружења и New Age-а, што иначе називамо алтернативном религијом, него прије свега о великим историјским монотеизмима и црквено устројеној вјери, који се поново враћају и улазе у испражњени простор секуларизоване јавности. Појава новог доба духовности, раст култова и контрроверзи које их окружују, преваре са свим својим ситним гријеховима, ширење протестантизма, потврђује чињеницу да је већина људи наставила да практикује религију (Casanova, 1994, str. 4).

У социологији религије, појам повратка светог увео је социолог Роберт Бел [Robert Bell] у XX вијеку. По његовом мишљењу, многи социоло-

зи религије, до половине XIX вијека, религији нису давали велике шансе да преживи, а граница њеног нестајања била је предвиђена негде до почетка XXI вијека. Према Белу, религија и култура се схватају као одговор на вјечна питања људске егзистенције, а људска друштва су радикално дисјунктивна. Савремена друштва тако чине три цјелине: техноекономска, цјелина друштвеног поретка (политика) и (аутономна) цјелина културе. Раздвајајући тако друштво на три независне цјелине, Бел приступа одређењу секуларизације наизглед на нов начин. Досадашњем појму секуларизације се ставља примједба да није добро изабран јер брка два феномена, друштвени и културни, као и два сасвим различита процеса промјене у њима, институционалне и културне. Тако је секуларизација „опадање институционалног ауторитета над сферама јавног живота, повлачење у приватни свијет гдје религије имају власт само над својим сљедбеницима, а не над било којом другом секцијом друштвеног поретка или друштва“. Ово Белово одређење се наизглед не разликује много од других одређења која наглашавају приватистички карактер савремене религиозности. Међутим, оно што је новина у његовом схватању јесте раздвајање јединственог процеса секуларизације на два процеса. Процес секуларизације се под дјеловањем рационализације друштвеног живота дешава у техноекономској сфери друштвеног поретка, али се не дешава у сфери културе. У сфери културе се догађа растрежњење или профанација. Док је у техноекономској и политичкој структури појмовни пар сакрално и секуларно, у култури је тај појмовни пар сакрално и профано. Профанација води према профаној модерности која се суочава са антиинституционализмом, моралном опуштеношћу, неспутаним ужицима итд., што доводи до стварања неиздрживе напетости, па отуда за Бела нема сумње да ће доћи до повратка светог и до настајања нових религијских модалитета. То се тим прије може очекивати ако се узме у обзир Белова шема културних промјена по моделу културног клатна: када један облик културе исцрпи своје могућности, долази до заокрета који се, по њему, дешава управо средином 70-их, па се културно клатно њише према оживљавању религије и светом. А тај заокрет води према враћању прошлости, трагању за традицијом и континуитетом (Bel, 2003).

Према мишљењу Бергера, теорија секуларизације била је тачна само за један дио свијета, Европу, неколико издвојених територија и малобројне, европски образоване интелектуалце широм свијета. Остатак човјечанства је исто онако дубоко религиозан као и раније. Разлоге неуспјеха социолога да објективно представе религијску ситуацију у свијету Бергер види не само у идеолошким увјерењима социолога већ и у томе што ти социолози нису добро познавали „остатак свијета“ пошто живе у секуларизованим срединама далеко од вјеровања и религијске

праксе (Berger, 1966). Мартин признаје снажан ток секуларизације у западној Европи у свјетлу неких специфичних околности као што је сукоб цркве и просвјетитељства, урбанизација и појава мегалополиса. Међутим, чак и у тим околностима неке националне заједнице налазе свој извор и идентитет у историјској вјери, па је њихова религиозност виталнија него у другим заједницама. Мартин говори о потреби фундаменталног сужавања важења секуларистичке парадигме на Европу, гдје је „социолошки модел секуларизације креиран и можда зато ту и припада“ (Martin, 2005).

Емпиријска евиденција о религијској ситуацији од краја 70-их до 90-их година XX вијека у Европи и свијету даје аргументе за амбивалентне закључке уз потребу за прецизирањем локалних специфичности од земље до земље. Неки од аргумената који се наводе у прилог секуларизацији су: смањење броја религиозних, опадање традиционалне побожности у Европи, јављање нових облика нетрадиционалних вјеровања нарочито код младих, велики број самодекларисаних вјерника се не моли или се врло мало моли, вјеровање се све више индивидуализује, црквена ангажованост опада итд. Међутим, неки подаци из истих истраживања⁸ показују да је религијска ситуација у Европи ипак далеко од таквих секуларизујућих учинака који би сугерисали закључак о њеној суштинској невиталности. У односу на седамдесете године могу се уочити извјесни десекуларизујући елементи и у секуларизованој Европи. У њој се скоро 77% испитаника конфесионално изјашњава. Исто тако, велики број испитаника изражава жељу да учествује у неким неизоставно важним обредима традиционалне религије као што су крштење, црквено вјенчање и сахрана. На нивоу Европе такав однос према поменутиим обредима изражава двотрећинска већина испитаника.

Савремене религијске промјене, са становишта формалне организованости могу се сврстати на два међусобно различита подручја: то су реакције чије су посљедице у контексту кризе модернитета и секуларне културе. Али то су и промјене у принципу озваничених покрета као и алтернативних религијских институција са једне стране, и јачање невидљиве неинституционализоване религиозности и покрета обједињених у термину New Age религије (Ђорђевић, 2001, стр. 22–23). Јачање религиозности у овим облицима у савременом, плуралистичком и индивидуалистичком друштву, Јелена Ђорђевић објашњава човјековом тежњом

⁸ Ради се о истраживању које је спровела европска установа European Vale System Study Group (ЕВССГ) у сарадњи са универзитетима и специјализованим институцима 1981. и 1990–1992. Овим другим истраживањем, поред земаља западне Европе обухваћене су и неке земље источне Европе.

за заједништвом и припадношћу групи која се сада не може више задовољити на нивоу глобалног друштва. Другу групу одговора ова ауторка види у јачању религијског фундаментализма у земљама Трећег свијета, а посебно у посткомунистичким земљама, као реакције на процес глобализације, тј. специфичније речено на процес модернизације по западном обрасцу. Односно, ради се о трострукој реакцији: на процес хомогенизације културе, глобализације и политичког усмјеравања из једног центра моћи (Ђорђевић, 2002, стр. 263). Одатле традиционално укоријењене религије, као што је нпр. православље у посткомунистичким земљама (у невидљивим религијама виде велику опасност која пријети да хомогенизује културу на свјетском нивоу, поништавајући тако национално-конфесионални идентитет).

ЗАКЉУЧАК

Без обзира на све противрјечности, секуларизација се испољава као процес који отвара друштвени простор за динамичку позицију друштва и његових грађана, и стварање друштвеног поретка неутуђене политичности и истинске човјечности. Тако се успоставља активно друштво које обезбјеђује потребну аутономију и цркве и државе у задовољавању суштинских потреба човјека и његове заједнице. Религија долази у ситуацију да се врати себи, да на бази своје аутономности искаже своје могућности у домену вјере, као истинске потребе најширих слојева људи. То значи да ће овоземаљски садржаји наћи право мјесто у религији. Држава се одређује квалитетом извршавања оних функција које су јој намијењене. А изградња добрих државних институција представља кључну варијаблу развоја друштва. Али, лажна је представа да је савремено друштво и човјек у њему остварило највеће јединство у економији, технологији и сл. Највеће јединство савременог друштва садржано је у тежњи ка остваривању, развоју и очувању властитог идентитета на глобалној сцени савременог друштва.

Из свега наведеног може се закључити да је неопходна континуирана сарадња државе и цркве, квалитативно посредовање које ће се придржавати начела аутономије државе и цркве, а које одговара самој природи обје институције. И црква и држава треба да доприносе напретку човјека и његове заједнице у смислу остваривања суштинских људских вриједности.

ЛИТЕРАТУРА

- Abazović, D. (2009). O višestrukim nerazumijevanjima ovdje i tamo – religija i politika, U: *Politička elita u Bosni i Hercegovini i Evropska unija: odnos vrijednosti*, str. 183–189. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- Avramović, Z., Kuljić, R. (2009). Sociološki pristup religiji, U: *Sociološki godišnjak*. Br. (4): 45–76. Pale: Sociološko društvo Republike Srpske.
- Beckford, J. (2003). *Social Theory and Religion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bela, R. (2003). *Pogažen zavet*. Beograd: XX vek.
- Berger, P. (1966). *The Sacred Canopy, Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Anchor Books a Division of Random House.
- Casanova, J. (1994). *Public Religions in the Modern World*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Đorđević, J. (2001). Nevidljive religije, nužna promena, moda ili jeres, Vere manjina i manjinske vere, U: *Junir*, br. 8: 6–33.
- Đorđević, J. (2002). Kultura kao činilac tranzicije i modernizacije, U: *Teme*, br. 3–4: 259–267.
- Gidens, A. (2007). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Jukić, J. (1997). *Lica i maske svetoga*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Kincler, K. (2002). *Verski fundamentalizam, hrišćanstvo, judaizam i islam*. Beograd: Clio.
- Lukman, T. (1994). Sekularizacija – moderan mit, U: Đorđević B. D. *Povratak svetog*. Niš: Gradina.
- Martin, D. (2005). *On Secularization, Towards a Revised General Theory*. United Kingdom: Ashgate Publishing Limited.
- Vrcan, S. (1986). *Od krize religije k religiji krize*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wilson, B. (1966). *Religion in Secular Society: a Sociological Comment*. London: C. A. Watts.

Bojan Ćorluka

CONTROVERSE ON SEQUALIZATION IN A MODERN SOCIETY

Summary

Since the 1960s, when the secularization theory gained legitimacy in sociology, there have been two historical conceptions of secularization: "Secularists" state that in today's societies during the long period after World War II there was a process of separating people from religion and church, loss the social significance of religion and dedication; "Antisecularists" believe that religion in contemporary society has only changed its expressive forms, impugning not only the term, but also secularization as a real socio-historical process. Numerous elements of secularization can be identified not only in the most developed, but in the less developed societies of the modern world, a well as in all of these societies they can also influence religiosity (conventional or postmodern) and the return of people to the wing of church authority and the world in general, and this mostly depends on the changing social the context in which religion and the church exist. Not all "secularists" think that the secularization process implies disappearance, a complete disappearance of religion and religiosity, which means that secularization is not a one-way process since crafts are always possible. The actualization of the term secularization is a work of Protestant theology (for the theoretical situation) and the Catholic (for its empirical verification). Protestant theology not only had returned attention to secularization after the pioneer of sociology, but rather different from the previous sociology, joined the process, so secularization was interpreted as a natural and lawful consequence of the Christian religion in which God gave the world management and responsibility. Positive theological connotation is that secularization with the appearance of Christianity is a real process of liberating the human race from misconceptions and misleading of mythical thinking. Christianity consulted the culture of pagan religiosity better than any atheism. Secularization is a social process based on the aspect which implies that it is necessary to completely separate the sacred and secular, and it also includes an extraordinary observation that religion is unnecessary. By secularization, society should be directed towards the complete separation of the holy and secular, church and state, and at the end in the direction of liberation, i.e. overcoming religious thought, practice and religious institutions. This secularization acquires the character of general social changes, in which the primary

place is given by rational and utilitarian factors in the organization of society and the actions of individuals. Secularization is a social change and is not related only to the phenomenon of religion. It is especially actualized in contemporary society, and it often tries to show itself as a form of its modernization in the sense of replacing a traditional society with the pronounced elements of a sacred, modern society in which the elements of the secular prevail. The aim of this paper is to point out the problems of the secularization process in contemporary society, the causes of secularization, the denial of the process of secularization, and the return of the sacred i.e. desecularization.